

EXAMENE ȘI CONCURSURI

A 50-A OLIMPIADĂ INTERNAȚIONALĂ DE MATEMATICĂ

10-22 iulie 2009, Bremen, Germania

prezentare de C. ALEXANDRESCU¹⁾, M. BĂLUNĂ²⁾, R. GOLOGAN³⁾ și
D. SCHWARZ⁴⁾

A cincizecea Olimpiadă Internațională de Matematică a avut loc în Germania, în perioada 10-22 iulie. Au participat reprezentanți a 104 țări, elevii și profesorii beneficiind de excelențele condiții oferite de Universitatea Jacobs din Bremen.

Echipa României a fost formată din următorii elevi: *Marius Tiba* – clasa a X-a, *Mădălina Persu* – clasa a XII-a, *Andrei Deneanu* – clasa a XII-a, *Francisc Bozgan* – clasa a XII-a, toți de la Liceul Internațional de Informatică, București, *Tudor Pădurariu* – clasa a X-a, Colegiul Național „Grigore Moisil“, Onești și *Ömer Cerrahoğlu* – clasa a VII-a, Colegiul Național „Vasile Lucaciu“, Baia Mare. Echipa a fost însoțită de autorii acestei prezentări.

Prezentăm în cele ce urmează problemele din concurs, cu soluții și comentarii.

Prima zi

Problema 1. Fie $n, k \geq 2$ numere întregi și a_1, a_2, \dots, a_k elemente distincte ale mulțimii $\{1, 2, \dots, n\}$ astfel încât n divide $a_i(a_{i+1} - 1)$, pentru $i = 1, \dots, k - 1$. Arătați că n nu divide $a_k(a_1 - 1)$.

Australia

Soluție. Foarte mulți concurenți, inclusiv patru români, au mers pe calea următoarei soluții „automate“. Să presupunem că n divide $a_k(a_1 - 1)$ și să definim $a_{k+1} = a_1$. Fie $b_i = \text{c.m.m.d.c.}(n, a_i)$ și $d_i = \text{c.m.m.d.c.}(n, a_i - 1)$; avem $\text{c.m.m.d.c.}(b_i, d_i) = 1$. Rezultă $b_i d_i \mid n$ și $n \mid b_i d_{i+1}$, deoarece, din ipoteză, n este $\text{c.m.m.d.c.}(n, a_i(a_{i+1} - 1))$. Aceasta înseamnă că:

$$\prod_{i=1}^k b_i d_i \mid n^k \text{ și } n^k \mid \prod_{i=1}^k b_i d_{i+1} = \prod_{i=1}^k b_i d_i,$$

de unde reiese că în toate relațiile de divizibilitate are loc egalitatea, deci $b_i = b, d_i = d, n = bd$ și $\text{c.m.m.d.c.}(b, d) = 1$.

Apoi, $a_i = bx_i, a_i - 1 = dy_i$, deci $bx_i = a_i \leq n = bd$, de unde $x_i \leq d$. Relațiile $bx_i = dy_i + 1$ și $bx_j = dy_j + 1$ duc la $b(x_i - x_j) = d(y_i - y_j)$. Cum

¹⁾ Profesor, inspector general la I.Ș.M. București

²⁾ Profesor, C. N. „Mihai Viteazu“, București

³⁾ Profesor univ. dr., Universitatea „Politehnica“, București

⁴⁾ Profesor, Liceul Internațional de Informatică, București

c.m.m.d.c. $(b, d) = 1$, înseamnă că $d \mid (x_i - x_j)$, ceea ce dă $x_i = x_j$, adică $a_i = a_j$, absurd.

Altă soluție. Din $n \mid x(y-1)$ și $n \mid y(z-1)$ reiese $n \mid x(z-1)$, deoarece $x(z-1) = x(y-1) + xy(z-1) - zx(y-1)$. Prin folosirea repetată a ipotezei obținem $n \mid a_1(a_k-1)$, ceea ce, împreună cu $n \mid a_k(a_1-1)$ duce la $n \mid a_1 - a_k$, imposibil pentru $a_1 \neq a_k$.

Remarcă (Dan Schwarz). Putem dovedi următorul rezultat:

Cel mai mare k pentru care există $a_i \in \{1, \dots, N\}$ distincte, astfel încât $n \mid a_i(a_{i+1} - 1)$ pentru $i = 1, \dots, k-1$ și, de asemenea, $n \mid a_k(a_1 - 1)$ este dat de $\kappa(N, n) = \left\lfloor \frac{N}{n} \right\rfloor$.

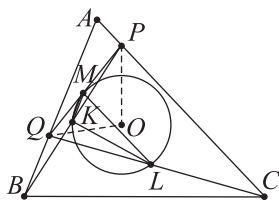
Într-adevăr, din $n \mid a_1(a_2 - 1)$ obținem $a_1 \equiv a_1 a_2 \pmod{n}$, iar din $n \mid a_2(a_3 - 1)$ obținem $a_2 \equiv a_2 a_3 \pmod{n}$, deci $a_1 a_2 \equiv a_1 a_2 a_3 \pmod{n}$. Prin inducție reiese imediat $a_1 \equiv \prod_{j=1}^k a_j \pmod{n}$ și similar pentru orice alt a_i , deci toți a_i sunt congruenți. Aceasta se poate întâmpla doar dacă $1 + (k-1)n \leq N$, adică $k \leq \frac{N-1}{n} + 1$, i.e. $k \leq \left\lfloor \frac{N}{n} \right\rfloor$. Un model în cazul $k = \left\lfloor \frac{N}{n} \right\rfloor = \kappa(N, n)$ este dat chiar de numerele $a_i = 1 + (i-1)n$ pentru $i = 1, \dots, \kappa(N, n)$.

Cum în problema dată $\kappa(n, n) = 1 < 2 = k$, concluzia rezultă imediat.

Elevii români s-au descurcat bine la această problemă, doar unul dintre ei având o mică scăpare.

Problema 2. Fie ABC un triunghi, în care cercul circumscris \mathcal{C} are centrul O . Punctele P și Q se află pe laturile CA , respectiv AB , în interiorul acestora. Fie K, L și M mijloacele segmentelor BP, CQ , respectiv PQ și fie \mathcal{K} cercul circumscris triunghiului KLM . Arătați că, dacă dreapta PQ este tangentă cercului \mathcal{K} , atunci $OP = OQ$.

Rusia

Soluție. Cerința este ca punctele P, Q să fie egal depărtate de centrul cercului \mathcal{C} , ceea ce este echivalent cu faptul că punctele au puteri egale față de \mathcal{C} , adică

$$AP \cdot PC = AQ \cdot QB. \quad (*)$$

Pentru a dovedi aceasta, începem prin a observa că $\sphericalangle MKL \equiv \sphericalangle LMP$ (din condiția de tangentă) și $\sphericalangle LMP \equiv \sphericalangle QPA$ (deoarece ML este linie mijlocie în triunghiul CPQ , deci $LM \parallel PC$). Astfel, $\sphericalangle MKL \equiv \sphericalangle APQ$; analog reiese $\sphericalangle MLK \equiv \sphericalangle AQP$.

Aceasta arată că $\triangle APQ \sim \triangle MKL$, de unde $\frac{MK}{AP} = \frac{ML}{AQ}$; folosind relațiile $PC = 2ML, BQ = 2MK$ obținem (*).

Această problemă a fost complet rezolvată de toți elevii români, soluțiile lor urmând, în esență, ideile de mai sus.

Problema 3. *Se știe că s_1, s_2, s_3, \dots este un șir strict crescător de numere naturale nenule, astfel încât subșirurile*

$$s_{s_1}, s_{s_2}, s_{s_3}, \dots \quad \text{și} \quad s_{s_1+1}, s_{s_2+1}, s_{s_3+1}, \dots$$

sunt, amândouă, progresii aritmetice. Arătați că și s_1, s_2, s_3, \dots este o progresie aritmetică.

S.U.A

Soluție. Fie $s_{s_i} = a + ir$, $s_{s_{i+1}} = b + is$ pentru orice i . Din $s_{s_{i+1}} > s_{s_i}$ reiese $(b - a) + i(s - r) > 0$, pentru orice i , deci $s \geq r$, (1). De asemenea, $s_{s_{i+1}} \geq s_{s_i+1}$, deci $(a - b + r) + i(r - s) \geq 0$, pentru orice i , de unde $r \geq s$, (2). Din (1) și (2) rezultă $r = s$, adică subșirurile sunt progresii aritmetice cu aceeași rație r .

Apoi:

$$r = s_{s_{i+1}} - s_{s_i} = \sum_{k=1}^{s_{i+1}-s_i} (s_{s_i+k} - s_{s_i+k-1}) \geq \sum_{k=1}^{s_{i+1}-s_i} 1 = s_{i+1} - s_i,$$

deci șirul $(d_i)_{i \geq 1}$ dat de $1 \leq d_i = s_{i+1} - s_i \leq r$ este mărginit.

Fie $m = \min d_i$ și $M = \max d_i$. Luăm i cu $d_i = m$ și j astfel încât $d_j = M$; atunci:

$$r = s_{s_{i+1}} - s_{s_i} = \sum_{k=1}^{s_{i+1}-s_i} (s_{s_i+k} - s_{s_i+k-1}) \leq d_i M = mM$$

$$r = s_{s_{j+1}} - s_{s_j} = \sum_{k=1}^{s_{j+1}-s_j} (s_{s_j+k} - s_{s_j+k-1}) \geq d_j m = Mm.$$

Cele două relații dau $r = mM$; în plus inegalitățile sunt egalități, adică $s_{s_{i+1}} - s_{s_i} = M$ și $s_{s_{j+1}} - s_{s_j} = m$. Pe de altă parte, $s_{s_{\ell+1}} - s_{s_{\ell}} = b - a$ pentru orice ℓ , de unde $M = m = b - a$, ceea ce arată că șirul inițial este o progresie aritmetică cu rația $m = \sqrt{r}$.

Dintre elevii români doar *M. Persu* a primit punctajul maxim, ceilalți primind 1 sau 2 puncte.

A doua zi

Problema 4. *Fie ABC un triunghi cu $AB = AC$. Bisectoarele unghiurilor $\sphericalangle CAB$ și $\sphericalangle ABC$ taie laturile BC , respectiv CA în punctele D , respectiv E . Fie K centrul cercului înscris în triunghiul ADC . Se știe că $m(\sphericalangle BEK) = 45^\circ$. Determinați toate valorile posibile pentru $m(\sphericalangle CAB)$.*

Belgia

Soluție. Arătăm că valorile cerute sunt 60° și 90° .

O primă rezolvare este cea dată în concurs de *M. Persu*. Ea se obține considerând centrul I al cercului înscris în $\triangle ABC$, ducând $IJ \perp AC, J \in (AC)$

și observând că $\triangle ICD$ și $\triangle ICJ$ sunt simetrice față de IC , deci JK este bisectoarea $\sphericalangle IJC$, de unde $m(\sphericalangle IJK) = 45^\circ$. Astfel, deoarece $m(\sphericalangle BEK) = 45^\circ$, punctele E, J sunt de aceeași parte a dreptei KI și $\sphericalangle IJK \equiv \sphericalangle BEK$, rezultă că I, J, K, E sunt conciclice. De aici reiese $m(\sphericalangle EKI) = m(\sphericalangle EJI) = 90^\circ$, cu excepția cazului când $E = J$, situație în care $\sphericalangle EJI$ nu este definit.

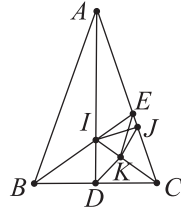

Fig. 1

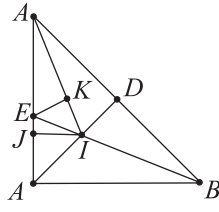

Fig. 2

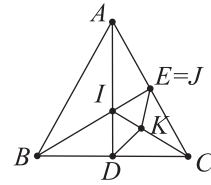

Fig. 3

Cazul 1: $J \neq E$ (fig. 1 sau 2). În acest caz $m(\sphericalangle EIK) = 45^\circ = \frac{1}{2}(m(\sphericalangle B) + m(\sphericalangle C))$, deci $m(\sphericalangle A) = 90^\circ$.

Cazul 2: $J = E$ (fig. 3). În acest caz $BE \perp AC$, deci $AB = BC = AC$ și $m(\sphericalangle A) = 60^\circ$.

Reciproc, în cazul în care $m(\sphericalangle A) = 60^\circ$ (fig. 3), obținem relația $m(\sphericalangle BEK) = m(\sphericalangle IDK) = 45^\circ$, iar dacă $m(\sphericalangle A) = 90^\circ$ (fig. 2), atunci $m(\sphericalangle CJK) = m(\sphericalangle CDK) = 45^\circ$ și $m(\sphericalangle EIK) = m(\sphericalangle ACB) = 45^\circ$, deci patrulaterul $EKIJ$ este inscriptibil, $m(\sphericalangle EKI) = 90^\circ$ și $m(\sphericalangle BEK) = 45^\circ$.

Alte rezolvări (notând $m(\sphericalangle ABC) = 2x$, $m(\sphericalangle BEK) = a$) se pot obține, de exemplu, folosind teorema sinusurilor în $\triangle CEK$ și în $\triangle CDK$:

$$\frac{CE}{CK} = \frac{\sin(a + 2x)}{\sin(\pi - a - 3x)}, \quad \frac{CD}{CK} = \frac{\sin(\pi - x - \frac{\pi}{4})}{\sin \frac{\pi}{4}}.$$

Înmulțind aceste relații cu:

$$\frac{CD}{AC} = \cos 2x, \quad \text{respectiv} \quad \frac{CE}{AE} = \frac{BC}{AB} = 2 \cos 2x \Leftrightarrow \frac{CE}{AC} = \frac{2 \cos 2x}{1 + 2 \cos 2x},$$

obținem ecuația:

$$\frac{\sin(a + 2x) \cos 2x}{\sin(a + 3x)} = \frac{\sin\left(x + \frac{\pi}{4}\right)}{\sin \frac{\pi}{4}} \cdot \frac{2 \cos 2x}{1 + 2 \cos 2x}.$$

Cum $\cos 2x \neq 0$ (deoarece $0 < 2x < \frac{\pi}{2}$), ecuația se scrie echivalent $\cos\left(a + 2x - \frac{\pi}{4}\right) - \cos\left(a + 4x + \frac{\pi}{4}\right) = \frac{\sqrt{2}}{2}(\sin(a + 2x) + \sin(a + 4x) + \sin a)$, ceea ce este totuna cu $\cos(a + 2x) - \cos(a + 4x) = \sin a$. Pentru $a = \frac{\pi}{4}$, ultima ecuație devine:

$$(\cos 2x - \sin 2x)(2 \cos 2x - 1) = 0,$$

cu soluțiile $2x = \frac{\pi}{4}$ și $2x = \frac{\pi}{3}$.

Reciproc, pentru $2x = \frac{\pi}{4}$ ecuația se scrie $\cos\left(a + \frac{\pi}{4}\right) = 0$, iar pentru $2x = \frac{\pi}{3}$ ecuația este $\cos a = \sin a$, iar în ambele cazuri obținem $a = \frac{\pi}{4}$.

La această problemă, elevii români, cu excepția lui *O. Cerrahoglu* (cel mai tânăr component al echipei noastre!), au „pierdut“ destul de multe puncte, deoarece au „neglijat“ să răspundă complet la întrebarea pusă: din punct de vedere logic, determinarea valorilor posibile ale unghiului $\sphericalangle A$ nu înseamnă doar eliminarea unor valori imposibile, ci și demonstrarea faptului că există situații pentru care valorile obținute pot fi atinse.

Problema 5. *Determinați funcțiile $f : \mathbb{N}^* \rightarrow \mathbb{N}^*$ care au proprietatea că, pentru orice $a, b \in \mathbb{N}^*$, numerele a , $f(b)$ și $f(b + f(a) - 1)$ pot fi lungimile laturilor unui triunghi nedegenerat.*

Franța

Soluție. Arătăm că singura funcție cu această proprietate este funcția identică (este evident că, dacă f este funcția identică și $a, b \in \mathbb{N}^*$, atunci numerele a , $f(b) = b$ și $f(b + f(a) - 1) = a + b - 1$ pot fi lungimile laturilor unui triunghi nedegenerat, deoarece $|a - b| < a + b - 1 < a + b$).

Pasul 1: $f(1) = 1$. Pentru $a = 1$ obținem $1 + f(b) > f(b + f(1) - 1)$, deci $f(b) \geq f(b + c)$, $\forall b \in \mathbb{N}^*$, unde $c = f(1) - 1 \geq 0$. În cazul $c > 0$ ar rezulta că funcția este mărginită, în contradicție cu $a < f(1) + f(f(a))$, $\forall a \in \mathbb{N}^*$; astfel $c = 0$.

Pasul 2: $f(f(a)) = a$, $\forall a \in \mathbb{N}^*$; în particular, f este bijectivă. Aceasta reiese imediat din faptul că numerele a , $f(1) = 1$ și $f(1 + f(a) - 1) = f(f(a))$ sunt lungimile laturilor unui triunghi și sunt întregi.

Pasul 3: dacă $f(2) = p$, atunci $f((p-1)n + 1) = n + 1$, $\forall n \in \mathbb{N}$ și $p = 2$.

Prima abordare (folosită de aproape toți elevii români). Raționăm inductiv după n . Pentru $n = 0$ și $n = 1$, prima relație este evidentă. Să presupunem acum că ea este adevărată pentru $0, 1, \dots, n$ și să o dovedim pentru $n + 1$, cu $n \geq 1$. Fie $a = 2$, $b = (p - 1)n + 1$. Atunci:

$$f((p - 1)n + 1 + p - 1) < 2 + f((p - 1)n + 1) = n + 3,$$

deci $f((p - 1)(n + 1) + 1) \in \{1, 2, \dots, n + 2\}$. Deoarece f este injectivă și $f((p - 1)k + 1) = k + 1$, $\forall k \in \{0, 1, \dots, n\}$, rămâne ca singură posibilitate $f((p - 1)(n + 1) + 1) = n + 2$.

Apoi $p > 1$, iar pentru $p > 2$ mulțimea $A = \{(p - 1)n + 1 \mid n \in \mathbb{N}\}$ ar fi diferită de \mathbb{N}^* pe când mulțimea $f(A)$ este \mathbb{N}^* , ceea ce ar contrazice bijectivitatea lui f .

A doua abordare (T. Pădurariu). Pentru $a = 2$ și orice $b \in \mathbb{N}^*$ obținem $2 + f(b) > f(b + p - 1)$, deci $f(b + p - 1) \leq f(b) + 1$, (**), de unde, inductiv, $f(b + n(p - 1)) \leq f(b) + n, \forall n \in \mathbb{N}$. Notând $m = \max\{f(1), f(2), \dots, f(p - 1)\}$ obținem:

$$f(x) \leq m + \frac{x}{p - 1}, \forall x \in \mathbb{N}^*.$$

Aceasta arată că, pentru orice $a \in \mathbb{N}^*$:

$$f(2) + f(2 + f(a) - 1) \leq p + m + \frac{1 + f(a)}{p - 1} \leq p + \frac{mp}{p - 1} + \frac{a}{(p - 1)^2}$$

și, dacă presupunem $p > 2$, obținem $f(2) + f(2 + f(a) - 1) < a$ pentru valori mari ale lui a – contradicție cu proprietatea funcției f . Astfel $p = 2$ ($p \neq 1$, deoarece f este injectivă). Din (**) reiese $f(x) \leq x, \forall x \in \mathbb{N}^*$, ceea ce, combinat cu pasul 2, duce la $f(x) = x, \forall x \in \mathbb{N}^*$.

O altă abordare (C. Reicher). Punând $f(b)$ în locul lui b obținem că, pentru orice $a, b \in \mathbb{N}^*$, a, b și $f(f(a) + f(b) - 1)$ sunt lungimile laturilor unui triunghi nedegenerat.

Să considerăm acum $m, n \geq 2$ și mulțimile $A = \{f(a) \mid 1 \leq a \leq n\}$, $B = \{f(b) \mid 1 \leq a \leq m\}$. Cum f este injectivă, $|A| = n$ și $|B| = m$. Deoarece $1 \leq f(f(b) + f(a) - 1) \leq a + b - 1 \leq n + m - 1$, reiese:

$$\text{card}\{f(f(b) + f(a) - 1) \mid 1 \leq a \leq n, 1 \leq b \leq m\} \leq n + m - 1$$

și, deoarece f este injectivă:

$$\text{card}\{f(b) + f(a) \mid 1 \leq a \leq n, 1 \leq b \leq m\} \leq n + m - 1,$$

de unde $|A + B| \leq |A| + |B| - 1$.

Pe de altă parte, teorema lui Freiman¹⁾ afirmă că, în general, $|A + B| \geq |A| + |B| - 1$, cu egalitate dacă și numai dacă A și B sunt progresii aritmetice cu aceeași rație. Folosind în mod repetat acest argument pentru $n \geq 2$ și $m = n + 1$, reiese că mulțimea $\{f(c) \mid c \geq 1\}$ este o progresie aritmetică cu primul termen $f(1) = 1$ și rația r . Deoarece f este surjectivă, trebuie $r = 1$, deci $f(c) = c$ pentru orice c .

La această problemă elevii români s-au descurcat bine, unul singur ratând rezolvarea, iar altul pierzând un punct pentru o afirmație nedovedită.

Problema 6. Fie $a_1 < a_2 < \dots < a_n$ numere reale pozitive și M o mulțime de $n - 1$ numere reale pozitive, care nu conține elementul $a_1 + \dots + a_n$. Un greiere sare de-a lungul axei reale, pornind din origine și făcând, într-o ordine oarecare, n salturi spre dreapta, de lungimi a_1, \dots, a_n . Demonstrați că greierele poate să aleagă ordinea salturilor astfel încât să nu aterizeze niciodată într-un punct din M .

Rusia

¹⁾ A se vedea și problema 4 de la faza națională a Olimpiadei de Matematică pentru clasa a IX-a, precum și teorema Cauchy-Davenport.

Soluție (I. Bogdanov & A. Mellit). Fie $m = \min M$. Raționăm prin inducție după n .

Cazul $n = 1$ este evident. Presupunem apoi că proprietatea este adevărată pentru orice $k < n$ (unde $n \geq 2$) și o dovedim pentru o configurație cu n elemente. Notăm \mathcal{I}_x ipoteza de inducție aplicată unei configurații care pornește din punctul de abscisă x .

Să presupunem mai întâi că $m \leq a_n$. Dacă $a_n \notin M$, continuăm secvența de salturi începută cu a_n aplicând \mathcal{I}_{a_n} pentru $\{a_1, \dots, a_{n-1}\}$ și $M \cap (a, \infty)$ (dacă $M \cap (a, \infty)$ are mai puțin de $n - 2$ elemente, \mathcal{I}_{a_n} este, în continuare, aplicabilă). Dacă, însă, $a_n \in M$, atunci considerăm mulțimile $\{a_i, a_i + a_n\}$, $i \in \{1, \dots, n-1\}$. Deoarece mulțimile considerate sunt disjuncte iar $M \setminus \{a_n\}$ are $n - 2$ elemente, cel puțin una dintre aceste mulțimi, fie ea $\{b, b + a_n\}$ nu are elemente din M . În acest caz, primul salt este b , apoi a_n , apoi aplicăm \mathcal{I}_{b+a_n} pentru $\{a_1, \dots, a_{n-1}\} \setminus \{b\}$ și $M \cap (b + a_n, \infty)$.

Să analizăm acum situația $m > a_n$. Aplicăm \mathcal{I}_{a_n} pentru $\{a_1, \dots, a_{n-1}\}$ și $M \setminus \{m\}$. Dacă nicio săritură nu aterizează pe m , problema este rezolvată. Dacă, însă, după $k + 1$ salturi $a_{i_0} = a_n, a_{i_1}, \dots, a_{i_k}$ se ajunge în m , atunci avem o secvență convenabilă dacă înlocuim primele $k + 2$ salturi cu $a_{i_1}, \dots, a_{i_k}, a_{i_{k+1}}, a_n$.

Remarcă. Nu trebuie ca această soluție, aparent simplă, să ne facă să credem că problema nu este prea grea: ea a fost rezolvată complet doar de trei elevi, fiind cotate, din acest punct de vedere, ca fiind a doua ca dificultate în istoria O.I.M.

Rezultatele elevilor noștri sunt rezumate în tabelul de mai jos. În clasamentul (neoficial) pe națiuni, România a ocupat locul 13 din 104 țări participante.

NUME	P1	P2	P3	P4	P5	P6	Total	Medalie
Mădălina Persu	7	7	7	6	7	0	34	Aur
Ömer Cerrahoğlu	7	7	2	7	7	3	33	Aur
Andrei Deneanu	7	7	2	4	7	0	27	Argint
Francisc Bozgan	7	7	2	6	2	0	24	Argint
Tudor Pădurariu	4	7	1	5	6	0	23	Bronz
Marius Tiba	7	7	1	0	7	0	22	Bronz

Rezultatele complete pot fi găsite pe <http://imo-official.org>.